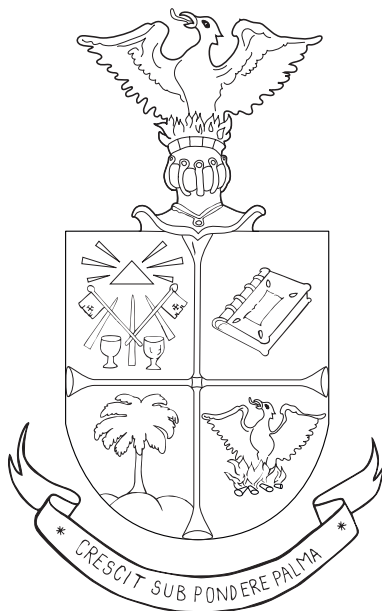

Glossa Iuridica

X. évfolyam, 3. szám

Tematikus szám

Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Bónis Péter, Böcskei Elvira, Bruhács János, Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia, Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia, Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Manzinger Krisztián, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor, Osztoivits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István, Szabó Imre, Szabó Zsolt, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András, Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

E SZÁM SZERKESZTŐI:

FÓRIS ÁGOTA, SÓLYOM RÉKA

ISSN 2064-6887

A tanulmányok és a lapszám elkészítését a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely
„Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?
Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című pályázata keretében
a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

A JOGI-KÖZIGAZGATÁSI SZÖVEGEK FORDÍTÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI A ROMÁNIAI KÖZIGAZGATÁSBAN HASZNÁLT HIVATALOS ŪRLAPOK KÉTNyelvűsítésének fényében

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA MÁRIA
egyetemi adjunktus (SAPIENTIA-EMTE, Marosvásárhelyi Kar)

Absztrakt

A tanulmány elkészítésének célja annak a munkának a bemutatása, amely révén a romániai helyi közigazgatásban használatos űrlapok terminologizálása és fordítása (román–magyar kétnyelvűsítése) zajlott. Elméleti vonatkozásait tekintve a tanulmány utal a hivatalos fordítások kérdéseire, illetve a romániai magyar jogi és hivatalos nyelv korpuszfejlesztési törekvéseire. A munka főként a fordító, kisebb mértékben a terminológus szemszögéből tárgyalja a projekt kihívásait, különös hangsúlyt fektetve arra, hogy ennek a projektnek a keretében nem pusztán fordításról, hanem kétnyelvűsítésről van szó, ami sokkal komplexebbé és bonyolultabbá teszi a folyamatot.

Kulcsszavak: kétnyelvűsítés, fordítás, jogi és hivatalos nyelvi regiszter, korpuszfejlesztés, terminologizáció

THE DIFFICULTIES OF TRANSLATING LEGAL AND ADMINISTRATIVE TEXTS IN THE
LIGHT OF THE BILINGUALISATION OF OFFICIAL FORMS USED IN THE ROMANIAN
ADMINISTRATION

Abstract

The aim of this study is to present the work carried out on the terminology and translation (Romanian–Hungarian bilingualisation) of the forms used in the local administration in Romania. Theoretically, the study refers to the issues of official translations and the efforts to develop the corpus of the Hungarian legal and official language in Romania. The work discusses the challenges of the project mainly from the translator's and, to a lesser extent, from the terminologist's point of view, with a special emphasis on the fact that this project is not only about translation, but also about bilingualisation, which makes the process much more complex and complicated.

Keywords: bilingualisation, translation, legal and official language register, corpus development, terminologisation

1. Bevezetés

Amint a szlovákiai helyzet fényében Lanstyák és Szabó Mihály is rámutatnak, a nyelv művelés eddigi történetét áttekintve megállapítható, hogy a nyelv művelők legtöbb esetben elmarasztalóan szóltak és szólnak a magyar nyelvű hivatali, közéleti és más – különösen a fordítás eredményeként keletkezett – (szak)szövegek minőségéről, megoldást azonban nem kínálnak¹. A problémára – ti., hogy foglalkozni kellene ezen szaknyelv állapotával is – többek között Banczerowski Janusz hívja fel a figyelmet². Kárpát-medencei szinten, a magyar nyelv vonatkozásában egyik legátfogóbb kezdeményezés ennek orvoslására a Termini hálózat projektje, amelynek célkitűzése a korpusz- és státustervezés mellett a magyar nyelv határtalanítása volt.³

Visszatérve azonban a fordítással kapcsolatban felmerült problémákra és a javasolt megoldásokra hivatkozhatunk a Lanstyák és Szabó Mihály által is idézett Hubik Istvánra, aki szerint a nem könyvjellegű fordítások színvonalának emelése végett „a legegyszerűbb megoldás az, ha teljes egészében avatott kezekbe kerül át az egész ügy”, vagyis ha az ilyen feladatokkal csakis hivatásos fordítókat bíznak meg”.⁴

Jelen cikk célkitűzése bemutatni egy olyan projektet, ti. a romániai közigazgatásban alkalmazott úrlapok kétnyelvűsítését, amelynek mind korpusz-, mind státustervezés szempontjából nagy jelentősége van, és amely egyúttal a

1 GRÉTSY László – BÍRÓ Ágnes – KEMÉNY Gábor: *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Budapest, Pénzügyminisztérium Államigazgatási Szervezési Intézet Kiadója, 1979.

2 BANCZEROWSKI Janus: A szaknyelvek szerepe a civilizációs fejlődésben. *Magyar Nyelvőr*, 2003/3, 277–83.

3 A határtalanítás, ez a sokak számára még furcsán, idegenül csengő szó azokat a nyelvészeti – jelenleg leginkább lexikológiai és lexikográfiai, valamint korpusz nyelvészeti – munkálatokat jelenti, melyeknek célja az, hogy az újonnan készülő vagy átdolgozott magyarországi nyelvészeti kiadványokban jelentőségüknek megfelelő mértékben jelenjenek meg a magyar nyelv határon túli változatai: <http://termini.nytud.hu/htonline/present.php?action=hatartalanitas> (2023. 05. 30.).

4 HUBIK István: *A csehszlovákiai magyar fordítás általános problémái*. In: ZALABAI Zsigmond (szerk.): *A hűség nyelve. Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről*. Bratislava, Madách, 1987, 230–249. LANSTYÁK István – SZABÓ MIHÁLY Gizella: Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. *Fórum*, 200061, 85–98.

jogérvényesítés nyelvi háttérét is hivatott biztosítani a romániai közigazgatási ügyintézésben.⁵

A cikk röviden érinti a jogszabályi háttérét – ennek részletezése több jogi és szociolingvisztikai tanulmány tárgyát is képezte,⁶ ezért jelen tanulmány nem kívánja részletesen tárgyalni –, majd kitér az ilyen jellegű munkák során felmerülő terminológiai nehézségekre és végül bemutatja a több hónapos munkafolyamat legnagyobb kihívásait.

2. Kisebbségi nyelvhasználat a hivatalokban és a törvényszéken – a jogszabályi háttér

Az utólagosan módosított és kiegészített 215/2001-es közigazgatási törvény értelmében azon településeken, ahol a kisebbségi lakosság száma meghaladja a 20%-ot, használható a kisebbség nyelve. A jogszabály erre vonatkozó 90. cikke, amely 2006. július 21-től hatályos, így fogalmaz:

„Azokban a területi-közigazgatási egységekben, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok részaránya meghaladja a 20%-ot, a helyi közigazgatási hatóságokkal, a szakapparátussal és a helyi tanácsnak alárendelt szervezetekkel való kapcsolattartásban, szóban és írásban is az illető kisebbség anyanyelvén lehet ezekhez fordulni. A választ román nyelven és az illető kisebbség anyanyelvén is ki kell bocsátani. A kapcsolattartással foglalkozó tisztségekbe olyan személyeket is kell alkalmazni, akik ismerik az illető kisebbség anyanyelvét.”⁷

A Román büntetőeljárás törvénykönyv XI. szakaszának 128. cikke (*A tolmácsok igénybevételének esetei és eljárása*) értelmében:

5 Jelen cikk szerzője külön köszönetét fejezi ki a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vezetőségének és munkatársainak, hogy bevontak a projektbe és bizalmukkal kitüntetve lehetővé tették, hogy fordítóként vegyek részt a terminológiai munkában és a kétnyelvűsítésben.

6 PÉNTEK János: *Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében*. In: EPLÉNYI Kata – KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó, 2012, 15–31.; BENŐ Attila: *A szaknyelvek helyzete Erdélyben*. In: KURTÁN Zsuzsanna – SILYE Magdolna – STURCZ Zoltán (szerk.): *Utak és perspektívák a hazai szaknyelvtanításban és -kutatásban*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2006, 23–27.; VERESS Emőd: *Az erdélyi magyar jogi szaknyelv revitalizációja*. *Magyar Jogi Nyelv*, 2018/2, 27–30.; HORVÁTH István: *Elemzések a romániai magyar kétnyelvűségről*. Kolozsvár, ISPM: Műhelytanulmányok a romániai kisebbségről 8., 2008.

7 <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/06.Veress.pdf> (2023. 05. 21.)

„Ha az egyik fél vagy más olyan személy, akit ki kell hallgatni, nem ismeri a román nyelvet, vagy nem tudja magát kifejezni, a bűnüldöző szervnek vagy a bírói hatóságnak pedig nincs lehetősége arra, hogy megértesse magát vele, tolmács igénybevételét biztosítja számára. A tárgyaláson a feleknek általuk választott tolmács is segédkezhet. Az előző bekezdés rendelkezései megfelelően alkalmazandók abban az esetben is, amelyben az ügy iratcsomójában levő vagy a bíróság előtt felmutatott egyes iratok nem román, hanem más nyelven vannak megszóvegezve.”⁸

3. Kodifikáció és egységesítés a romániai magyar közigazgatási nyelv esetében

Ahhoz azonban, hogy a törvény által biztosított jogok – különös tekintettel a közigazgatási vonatkozásokra – érvényesíthetők legyenek, mindenekelőtt szükséges, hogy megfelelő és alkalmas legyen az erdélyi magyar hivatalos és jogi nyelv arra, hogy a romániai jogrend és államigazgatás intézményeit, eljárásait meg lehessen nevezni a segítségével. Ennek megvalósulását több korpusztervezési munka is megelőzte, ezek közül csupán kettőt fogunk megemlíteni. Az egyik az OFFI keretében zajló 2021-es projekt, amelynek címe *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*, amely kötet formájában is megjelent Tamás Dóra Mária és Szoták Szilvia szerkesztésében. A kötet tartalmazza Benő Attila, Kokoly Zsolt és Benő Loránd közös tanulmányát. Ennek címe *A román és a magyar jogi terminológia helyzete Romániában – szaknyelvi problémák és terminológiatervezési feladatok*⁹. Egy másik fontos korpusztervezési munkának tekinthető az a több éve zajló folyamat, amelynek szükségességét Veress Emőd fogalmazza meg, érvekkel támasztva alá, hogy miért is van szükség erdélyi magyar jogi szaknyelvre. Ezen érvek közül az egyik legfontosabb így hangzik: „a jogi szaknyelv léte és megfelelő színvonala a romániai magyarok számára identitásképző tényező, olyan kulturális sajátosság, amely nélkül Romániában a magyar identitás megőrzése hosszú távon nem lehetséges”.¹⁰

8 <http://www.edrc.ro/docs/docs/legis/hu013.pdf> (2023. 05. 24.)

9 BENŐ Attila – KOKOLY Zsolt – BENŐ Loránd: *A román és magyar jogi terminológia helyzete Romániában – szaknyelvi problémák és terminológiatervezési feladatok*. In: TAMÁS Dóra Mária – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest, OFFI Zrt., 2021.

10 Interjú Veress Emőddel: <http://jog.sapientia.ro/hu/tudomanyos-élet/veress-emod-az-erdelyi-magyar-jogi-szaknyelv-revitalizacioja> (2023. 05. 30)

Gondolatmenetét folytatva Veress a revitalizációs lehetőségek egyikeként megemlíti, hogy „a közigazgatási szaknyelv standardizálása, a köztisztviselők szaknyelvi képzése, a kisebbségi jogok érvényesülésének monitorizálása lenne a legfontosabb”.¹¹

Célként és szükségként fogalmazódik meg, hogy létezzen egy standardizált, magas presztízsű közigazgatási szaknyelv, amely könnyedén alkalmazható nem csupán az előíró (preskriptív) és leíró (deskriptív) jogi szövegekben, hanem az állampolgárok által használandó iratok esetében is (kérelmek, kérvények, beadványok, formanyomtatványok stb.).

A romániai magyar közigazgatási szaknyelv egységesítésének fő kihívását Nótári Tamás egyik, a közigazgatási jog és a romániai magyar jogi szaknyelv kapcsolatát tárgyaló előadásában fogalmazza meg, hangsúlyozva, hogy a romániai magyar közösség nyelvében meghonosodtak olyan fogalmak és elnevezések, amelyeknek hatályos magyar terminusokkal való megfeleltetése nem, vagy csak jelentős jelentéstorzulással lehetséges. Példaként egy, már több tanulmány tárgyát képező¹² terminust emelt ki, a *prefektus* szót, amelyet helytelen lenne a magyar *főispánnal* helyettesíteni.¹³ Elmondható tehát, hogy egyes kifejezéseknek olyan sajátos mögöttes jelentéstartalma van, hogy a fordító nem használhatja a jogrendi megfeleltetés alapján hozzá legközelebb álló magyar terminust, mivel ez félrevezető és inadekvát lenne.

Viktor Knapp szerint a társadalmi-gazdasági viszonyokhoz, az államszervezethez, a közigazgatáshoz, az államon belüli viszonyokat alapvetően meghatározó egyéb normarendszerekhez kapcsolódó szövegek fordítása sajátos problémákat vet fel. A jogi szövegek (elsősorban az elsődleges jogi szövegek, tehát a törvények, jogszabályok) alkalmazása során elkerülhetetlen azok jogalkalmazói interpretálása. Az interpretálás szükségessége a jogi szövegek (ezen belül a fogalmak-megnevezések, a mondatszerkesztés stb.) olykor pontatlan, homályos, nem egyértelmű jellegével függ össze.¹⁴ A fordítás mint metaszöveg is egyfajta interpretáció eredménye és megvalósulási formája, a fordítónak

11 Uo.

12 PÉNTEK János: *A kisebbségi magyar nyelv helyzete, állapota és esélyei*. In: PÉNTEK János – BENŐ Attila (szerk.): *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban*. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének Kiadója, 2003, 9–24.

13 VERES Zoltán: *A romániai magyar jogi szaknyelv állapota és jövője – beszámoló a Lupán Ernő emlékkonferenciáról*. *Iustum Aequum Salutare*, 2021, 17 (3), 289–297. https://ias.jak.ppke.hu/20213sz/15_VARIA_IAS_2021_3.pdf (2023. 05. 21.)

14 KNAPP, Viktor: *Interpretation in Law. The State and the Law* 27. In: TOMASEK, M. (ed.): *Proceedings of the conference on the problems of interpretation in the science of the state and the law*. Praha, Aleko, 1987, 5–15.

a homályos, pontatlan fogalmazású mondatot is értelmeznie, a többértelmű kifejezést „egyértelműsíteni” kell, s ki kell választania az adekvát célnyelvi szót, kifejezést, szerkezetet.¹⁵ Ahhoz, hogy a fordítás sikeres és helyénvaló legyen, a jogi szakfordítónak értenie kell a jogi fogalmakat és tekintettel kell lennie a jogi stílus sajátos mondatszerkesztési szabályaira. A jogi fordítások között különös helyet foglalnak el azok a szövegek, amelyeket nem csupán szakmabeliek olvasnak és használnak, hanem az állampolgárok is, akik a jogi nyelv szempontjából laikusoknak számítanak. Ilyennek tekinthetők azok a hivatalos űrlapok is, amelyek fordítási folyamata a jelen tanulmány tárgyát képezi. Ezen szövegek a hivatalos stílus jegyeit viselik magukon, a megszövegezésük során használt nyelv a társadalomtudományi szaknyelvek jegyeit viseli magán.

Ezen űrlapok fordítása a jogi és hivatalos fordítások körébe tartozik, ugyanakkor mint cselekvés a szakfordítói tevékenységek közé, és mint végtermék a szakfordítások közé sorolható.¹⁶ A tapasztalat azt mutatja, hogy a szakfordítót főként a szöveg és a szöveg mögött rejlő tartalom érdekli, különös tekintettel az információtartalomra és az adatokra, nem taglalja, hogy mi történik a fordítási folyamat során. A szakfordító szempontjából különösen fontos a terminológiai előkészítés. Ennek fontossága még hangsúlyosabbá válik abban az esetben, ha a szóban forgó szaknyelv nyelvi hiányokkal jellemezhető. Ez a helyzet áll fenn az erdélyi jogi és hivatalos nyelv esetében is. Erről nagyon sok szakcikk és tanulmány született, többek között Szilágyi N. Sándor, Péntek János, Benő Attila írásai¹⁷. Az ebből a hiányból fakadó fordítói kihívásokat és fordítási nehézségeket a jelen cikk szerzője is tárgyalta előbbi tanulmányaiban.

É. Kiss Katalin *Anyanyelvünk állapotáról* című munkájában kifejti, hogy a szaknyelvek egységesítése a magyar nyelvterületen elengedhetetlen lenne,

15 KNAPP i.m. 9.; SZABÓMIHÁLY Gizella: *A kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati alkalmazása és a szlovák hivatalos (jogi-közigazgatási) szövegek magyarra fordításának kérdései*. 2009. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2009/Tanulmanyok_a_ketnyelvusegrol/pages/009_szabomihaly.htm (2023. 05. 16.)

16 A fordítást többen is cselekvésként határozzák meg, köztük Komisszarov, Barhudarov, Ladmiral, vannak azonban olyan kutatók, akik a végtermékre fókuszálnak, mint például Jakobson, Fjodorov, Kade stb.

17 BENŐ Attila – PÉNTEK János: *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Kolozsvár, A Szabó T. Nyelvi Intézet Kiadványai, 2005; BENŐ Attila – SZILÁGYI N. Sándor: *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár, A Szabó T. Nyelvi Intézet Kiadványai, 2006; PÉNTEK János – BENŐ Attila: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben). A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén (6)*. Kolozsvár – Budapest, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, 2020.

mivel a szaknyelvek különfejlődése problémát okoz.¹⁸ Ahhoz, hogy a fordított szöveg a célnyelv szempontjából is adekvát legyen, szükséges a megfelelő terminológia alkalmazása, mert a fordítás interpretációja csak így lehet teljes mértékben egyező a forrásnyelvi szöveg értelmezésével. Nida *Toward a Science of Translating* című művében nem a szituáció releváns jegyeinek azonosságát, hanem a befogadó (olvasó, hallgató) reakciójának azonosságát tartja az ekvivalencia feltételének. Ő kétféle ekvivalenciát különböztet meg: formális ekvivalenciát és dinamikus ekvivalenciát.¹⁹ A műfordítás fő célkitűzése a dinamikus ekvivalencia megvalósulása, vagyis az, hogy a célnyelvi olvasóban ugyanolyan érzelmeket keltsen a fordított szöveg, mint amilyeneket az eredeti szöveg váltott ki annak olvasóiból. A szakfordítás – így a jogi és hivatalos nyelvi fordítás – esetében az a fontos, hogy a célnyelvi szöveg olvasója lehetőleg azonos módon értelmezze a szöveget a forrásnyelvi szöveg olvasójával (például egy magyar nyelvről román nyelvre fordított bírói határozatot a román bírónak is ugyanúgy kell értenie és a benne foglaltakat ugyanúgy kell végrehajtatnia, mint a magyar kollégájának).

4. A projekt bemutatása

4.1. Előzmények

A 2021-ben elvégzett munka előzményének tekinthető az a 2010-es kezdeményezés, amely keretében elkészültek a romániai hivatalos űrlapok első magyar verziói, de ezek nem kétnyelvű dokumentumok voltak, hanem a román és a magyar nyelvű szövegek egymástól függetlenül léteztek ugyanabban a dokumentumban (először a román eredeti, majd a magyar fordítás). Ennek főként – amint a gyakorlat igazolta – informatív szerepe volt az állampolgárok szempontjából: amennyiben nem értették a román szöveget, elolvashatták magyar nyelven is, de igazából nem a magyar nyelvű űrlapot töltötték ki, hanem a román nyelvűt, így a magyar dokumentumnak nem volt hivatalos ereje. A 2010-es projekt nyelvi lektorálását is, akárcsak a 2021-esét, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet biztosította.²⁰

18 É. Kiss Katalin: *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest, Osiris, 2004.

19 NIDA, Eugene: *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden, Brill, 1964.

20 Az űrlapok a romániai Nemzeti Kisebbségkutató Intézet honlapján voltak elérhető orientatív jelleggel: <https://ispmn.gov.ro/proiecte-interne> (2023. 05. 21.)

4.2. Előkészületek

2021-ben a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet felkérésére fordítóként és terminológusként vehettem részt az űrlapok kétnyelvűsítésében. Ez a munka rávilágított arra, hogy nem pusztán fordítási problémák merülnek fel egy ilyen projekt esetében, hiszen nagyon sok jogi és jogrendi kérdést is meg kell válaszolni, mielőtt fordítóként döntünk valamely ekvivalens mellett. Jelen cikk határain túlmutat a fordítási folyamat teljes és részletes bemutatása, azonban a cikk a projekt célkitűzéseinek szempontjából próbál rávilágítani a főbb kihívásokra.

A 2021-es munka fő célkitűzése az volt, hogy a közigazgatási ügyintézés során ténylegesen használható űrlapok keletkezzenek. Ennek érdekében a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet a dél-tiroli jó gyakorlatot²¹ figyelembe véve a kétnyelvűsítés mellett döntött (L'Istituto sudtirolese dei gruppi etnici)²². A munka tényleges elkezdését a glosszárium elkészítése előzte meg, amely több jogász és nyelvész, illetve fordító közös munkájának eredményeként jött létre. A glosszáriumot folyamatosan fejleszthető és lektorálható Google űrlap formájában hoztuk létre.

4.2.1. A glosszáriumkészítés főbb kihívásai

A terminológiai munka a terminusok gyűjtését, rendszerezését, folyamatos ellenőrzését és kontextusba helyezését ölelte fel.

A főbb kihívások közé tartozott az intézménynevek és a dokumentumok címének fordítása. Egyenként kellett eldönteni, hogy a magyarországi használatos kifejezések közül javasoljunk-e egyet, vagy a forgalomban levő helyi fordítással (*local translation usage*) létrejött kifejezések közül alkalmazzuk-e valamelyiket (sajtónyelvi megjelenések, gyakorisági mutatók alapján), esetleg *ad hoc* alkossanak egy új kifejezést a kontextustól függően. Több esetben bebizonyosodott, hogy az Erdélyben használatossá vált fordítás [ti. románról magyarra] a legalkalmasabb arra, hogy a román terminus legadekvátabb ekvivalensévé váljon (pl. a *CNP – személyi azonosító szám* és semmiképpen nem 'tajsám', vagy a *Consiliul local – Helyi tanács* és nem *önkormányzat).

21 ALBER, Elisabeth – PALERMO, Francesco: *Creating, Studying and Experimenting with Bilingual Law in South Tyrol: Lost in Interpretation?* In: ARZOS, Xabier (ed.): *Studies in International Minority and Group Rights, State Policies and Globalisation Bilingual Higher Education in the Legal Context Series* (vol. 2). Nijhoff, Brill, 2012, 287–309.

22 <https://www.svi-bz.org/it/listituto/> (2023. 05. 21.)

4.2.2. Terminusválasztás, terminusalkotás

A szakszavakkal szemben támasztott követelményeket Fóris és Sermann gyűjtötte össze a fordítási és terminológiai szakirodalom alapján, ezek közül kiemeljük az egyértelműséget, szabatoságot, alkalmasságot, szemléletességet, helyességet, hajlékonyságot, általános használatot, állandóságot és tartósságot.²³ Ezen elvárásoknak a glosszáríumkészítés teljes folyamata alatt megpróbáltunk megfelelni, különös tekintettel az egyértelműségre, alkalmasságra és az általános használatra. Sok esetben azonban nagyon nehéz volt a glosszáríumkészítés során eleget tenni az elvárásoknak, hiszen az egyes többértelmű szavak jelentése csak később, a fordítás során derült ki a kontextusból. Az alábbi táblázat ennek néhány példáját tartalmazza:

1. táblázat: Többértelműség a glosszáríumban

Glosszáríum román terminusa	Fordítás -jelentés 1.	Fordítás - jelentés 2.	Fordítás - jelentés 3.	Fordítás - jelentés 4.
bilanț	könyvelési mérleg (bilanț contabil)	ellátási mérleg (bilanț de aprovizionare)		
bilet	jegy (közlekedésben)	belépő (bilet de intrare)	orvosi küldő (bilet de trimitere)	kezelési utalvány (orv.) (bilet de tratament)
birou	iroda	hivatal	szekreter	munkahely

A glosszáríumba ilyen esetben – a táblázatban is látható módon – több oszlopba kerültek az egyes jelentések és az annak megfelelő funkcionális ekvivalensek. Később a tényleges fordítói munka során minden esetben sor került a kontextus figyelembe vételére és tekintettel voltunk a szókapcsolatokra is, amelyek nem mindig illeszkedtek a tulajdonképpeni glosszáríumba, hiszen ha minden kollokáció bekerült volna, a glosszáríum elvesztette volna glosszáríum jellegét és inkább párhuzamos korpuszá vált volna.

23 FÓRIS Ágota – SERMANN Eszter: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia*, 2010, 3 (1), 41–54.; FÓRIS Ágota: A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány*, 2005, 7 (2), 41–53.

4.3. A problémák megoldását szolgáló megoldások, eszközök

A glosszariumbékesítés és a teljes fordítási folyamat során elsődleges szempont volt a szakemberekkel való együttműködés, jelen cikk szerzője fordítóként és terminológiai előkészítőként több megbeszélésen is részt vett jogászokkal, szociológusokkal és nyelvészekkel, hogy közösen találjuk meg a megfelelő áthidaló megoldásokat. Emellett a teljes munkafolyamat során használtuk a nyilvános szótárakat (Glosbe, Linguee), az EUR-Lex szövegtárát, elektronikus szótárakat, enciklopédiákat, román és magyar nyelvű törvénytárakat és nagy segítségünkre volt a Sapientia-EMTE Jogi Karának digitális formában elérhető román–magyar jogi szótára.²⁴ Továbbá nagy haszonnal forgattuk a Sapientia-EMTE Jogi Karának magyar nyelvű kiadványait és forrásait, köztük Varga Attila *Alkotmányjogi és államszervezési alapismeretek* c. munkáját, Lupán Ernő – Sztranyiczki Szilárd *Román – magyar magyarázó jogi szótárát* (*Îndrumar de terminologie juridică româno-maghiară*).²⁵ Továbbá fő forrásként használtuk a Fazakas Emese főszerkesztésével megjelent *Román–magyar közigazgatási szótárt* is és a közigazgatási törvény magyarra fordított változatát is.²⁶

5. A kétnyelvűsítési projekt főbb kihívásai

5.1. Kétnyelvű űrlapok létrehozása

Tekintettel arra, hogy a 2010-es kezdeményezéstől eltérően jelen munka során kétnyelvű űrlapok létrehozása volt a cél, problémát jelentett az, hogy a magyar szövegnek közvetlenül a román szövegrészlet után kellett lennie, ezért csak minimális módosításokat lehet eszközölni a szórendben, illetve olyan eset is volt, hogy a szórend megváltoztatása nem volt egyáltalán lehetséges. Fordítóként tudjuk, hogy sok esetben szükség lenne a tagmondatok felcserélésére, de jelen esetben ez nem volt lehetséges, hiszen teljes mértékben kötött a formális ekvivalencia követelménye. További problémát jelentett, hogy az űrlapok táblázatos jellege lehetetlenné tette az explicitációs technikák

24 Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem – Román-magyar jogi szakszótár/Dictionar juridic român/maghiar <http://lex.sapientia.ro/193.16.218.171:8000> (2023. 05. 21.)

25 VARGA Attila: *Alkotmányjogi és államszervezési alapismeretek*. Kolozsvár, Scientia, 2003.; LUPÁN Ernő – SZTRANYICZKI Szilárd (szerk.): *Román–magyar magyarázó jogi szótár: polgárjog, általános rész, jogalanyok. Îndrumăr de terminologie juridică româno-maghiară: drept civil, partea generală, persoanele*. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2011.

26 FAZAKAS Emese et al. (szerk.): *Román – magyar közigazgatási szótár. s.l.*, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2002.

alkalmazását. Fordítói kihívás elé állítottak minket a betűszók és mozaikszók, hiszen ezek felbontására nincsen fizikailag hely, feloldásuk majd a feloldott változathoz készült magyar mozaikszó alkalmazása pontatlanságot és megértési zavart okozna, ha románul maradnak, az érthetőség kritériuma megmarad, de a kétnyelvűsítés meghiúsul (példák: *CF – carte funciară – telekköny* ≠ *TK, CNP – személyi azonosító szám* ≠ *SzASz, CI – carte de identitate – személyazonossági igazolvány* ≠ *SZI*). Ilyen esetekben általában igyekeztünk a feloldott változat legpontosabb és legtömörebb fordítását választani ekvivalensként, hogy helytakarékosan és jelentés- és értelemmegőrző módon fogalmazhasunk. Bizonyos esetekben azonban alkalmaztunk új, magyar mozaikszókat is tekintettel arra, hogy helyszűke miatt nem lehetett kibontásos módszerhez folyamodni (*PF – persoană fizică – természetes személy = TSZ, PJ – persoană juridică – jogi személy = JSZ*).

További problémát jelentett az analitikus szerkezetek, szenvedő szerkezetek fordítása (*s-a efectuat plata taxei de timbru, se anexează*) tekintettel arra, hogy a magyar nyelvre ez nem jellemző, ezért ezt a nyelvrendszerbeli különbséget mindig valamilyen szövegszerkesztési, központosítási megoldással hidaltuk át (gondolatjelek alkalmazása, zárójel alkalmazása, kettőspont alkalmazása) (lásd 1. ábra).

**DECLARAȚIE
[NYILATKOZAT]**

Subsemnatul(a) _____ [Alulírott]
 _____ fiul(fica) [apja neve]
 lui _____ și al _____ [anyja neve]

 născut(ă) _____ la _____ data _____ de _____ [születési dátum]
 _____ în localitatea _____ [születési hely, település]
 _____ județul [megye] _____ posesor al
 actului de _____
 identitate [személyazonossági igazolvány] seria [sorozat] _____ numărul [szám]
 _____ proprietar al locuinței din [az alábbi településen és címen
 található lakás tulajdonosa]

1. ábra: A kétnyelvűsítés példája

Mint már előbb említettük, a formális ekvivalencia elvét kellett követni, a táblázatoknak a kétnyelvű változatban is meg kellett maradniuk. Hogy ez nyomdatechnikailag is megvalósítható legyen, a kétnyelvű változat magyar

nyelvű része nem lehet sokkal hosszabb, mint az eredeti szöveg. Ezért a fordítási eljárásként bevett explicitációs technikák alkalmazása nem volt lehetséges (lásd 2. ábra).

Dacă a lucrat în afara țării în ultimii 2 ani? [Dolgozott-e külföldön az utóbbi 2 évben]		☐	Nu [Nem]
În perioada anilor [A következő időszakban]		Țara [Ország]	
☐	Da [Igen]	{	În perioada anilor [A következő időszakban]
			Țara [Ország]
Venituri totale realizate în luna anterioară depunerii cererii? [A kérvény leadását megelőző hónapban megvalósított összjövedelem]			
Grad de dizabilitate? [Fogyatékosági fok]		☐	Nu [Nincs]
		☐	Da [Van] (se vor atasa acte doveditoare) [szükséges mellékelni a bizonyító okmányokat]
Dacă beneficiază sau a beneficiat de unele drepturi de asistență socială ? [Résztesült-e eddig vagy résztesült-e a jelen pillanatban valamely [szükséges mellékelni a bizonyító okmányokat]			
☐	Nu [Nem]		
☐	Da, din alte țări [Igen, külföldön]	☐	Ajutor Social [Szociális támogatás]
☐	Da, din România [Igen, Romániában]	{	Alocatia pentru Susținerea Familiei [Családtámogatás]
			☐
		Drepturi în cură	
☐	Energie termică [hőenergia]	☐	Gaze naturale [földgáz]
☐	Energie electrică [villamos energia]	☐	Lemn fâșez

2. ábra. Példa a táblázatos fordítás kötöttségeire

5.2. Panel-elemek fordítása

Az úrlapok szigorú szerkezeti felépítése a rendszeresen ismétlődő panel-elemek gyakoriságában is kifejezésre jut. Ezek az elemek eredetileg semmiben nem különböznek a szöveg többi egyszerű lexémájától, a gyakori ismétlődés következtében azonban a jogi és hivatalos nyelvi szövegek – így az úrlapok – többi részéhez viszonyítva merev szerkezeti egységekké válnak.²⁷ Ennek néhány példáját és a javasolt fordításokat tartalmazza a 2. táblázat.

27 KOUTSIVITIS, V. G. *La traduction juridique. Thèse de doctorat.* Paris, Université de la Sorbonne. 1987.; KURIÁN Ágnes: Az interpretatív modell a jogi szakfordításban. *Fordítástudomány*, 1999, 1 (1), 52–66.

2. táblázat: Panel-elemek a hivatalos űrlapokban

Román nyelvű panel-elem	Javasolt magyar megfelelő (panel-elem, frazéma)
alte mențuni / altele	egyéb megjegyzések/egyebek
am luat la cunoștință	tudomásul vettem
beneficiez/nu beneficiez (indemnizație, venit, drepturi)	részesülök/nem részesülök támogatásban
cade/intră sub incidența legii	hatálya alá tartozik
certific identitatea persoanei	tanúsítom a személyazonosságát
cheltuieli ivite/ocasionate de...	a felmerült /azzal kapcsolatos költségek
cu domiciliul în/domiciliat în	lakhelye:
cunoscând consecințele nerespectării dispozițiilor articolului x...	ismervén a ... cikkely/cikk rendelkezései be nem tartásának következményeit
dacă este cazul	adott esetben / ha szükséges
data în fața mea	kell előttem / aláírta előttem...
dau prezenta adeverință/declarație pentru a-i servi la ...	jelen igazolást/nyilatkozatot kérvényező.... használja fel
declar că	nyilatkozom, hogy

Az űrlapok kétnyelvűsítése során folyamatosan figyelmet szenteltünk annak, hogy egységesen és következetesen használjuk a glosszáriumban szereplő javaslatot.

5.3. Az űrlapok címének és a fejléceknek a kétnyelvűsítése

Mivel az űrlapok többnyire fejléccel is rendelkeznek, amelyben az illetékes hatóság neve, a dokumentum címe és az iktatószám, esetleg bélyegző foglal helyet, oda kellett figyelni arra, hogy a kétnyelvűsítés során az információk se vesszenek el, és az űrlap olvashatósága és értelmezhetősége se csorbuljon. A 3. és 4. ábrák ennek egy-egy példáját szemléltetik.

STEMA UNITĂȚII ADMINISTRATIV – TERITORIALE A KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉG CÍMERE	ROMÂNIA [ROMÂNIA] Județul [megye] UNITATEA/SUBDIVIZIUNEA ADMINISTRATIV - TERITORIALĂ [KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉG/ALEGYSÉG]. Codul de înregistrare fiscală [Adószám] Adresă/Cont IBAN/tel/fax/e-mail [Székhely/Bankszámlaszám/telefon/fax/e-mail]	Model 2016 ITL - 007 Iratsablon 2016 ITL – 007 Nr. înreg [Iktatószám]. /data [dátum]
Numărul de rol nominal unic [Egyedi iktatószám]		

3. ábra. Példa az űrlapokra jellemző fejlécre

DECLARAȚIE FISCALĂ:
PENTRU STABILIREA IMPOZITULUI/TAXEI PE MIJLOACELE DE TRANSPORT PE APĂ
AFLATE ÎN PROPRIETATEA
[ADÓBEVALLÁS
A TULAJDONBAN LEVŐ VÍZI JÁRMŰVEKRE KIVETHETŐ ADÓ/ILLETÉK
MEGÁLLAPÍTÁSA ÉRDEKÉBÉN]
 persoanelor fizice (PF) persoanelor juridice (PJ)
 [természetes személyek – TSZ] [jogi személyek JSZ]

4. ábra. Példa az űrlapokra jellemző fejlécre/címre

6. Következtetések

Hivatalos jellegük következtében e szövegeknek a formális ekvivalencia feltételeit is tiszteletben kell tartaniuk. A másság egy további okaként az tételezhető fel, hogy a fordítónak az a felelősségteljes feladat jut, hogy a leghelyesebb helyzetben is megoldást találjon, és a funkcionalitás elvét nemcsak a jelentés, hanem a stílus és forma szempontjából is kövesse. Az alábbi táblázatban azt kívánjuk összegezni, hogy a fordítási folyamat során alkalmazható technikák a jelen projekt esetében miért nem használhatók fel.

3. táblázat: A fordítási eljárások alkalmazásának nehézségei

Általánosan bevett eljárások és technikák ²⁸	Jelen munka során felmerülő problémák
Jogi reáliák problémájának jogrendi összevetés útján történő orvoslása	A nagyon specifikus intézménynevek miatt nem alkalmazható technika
Funkcionális ekvivalenciára való törekvés – a szöveg információkat próbál átadni a formák megőrzésének mel- lőzésével	Mivel konkrétan kétnyelvűsítésről van szó, nem önálló magyar nyelvű dokumentumok létrehozásáról ez a megoldás sem alkalmazható

Annak ellenére, hogy a *tükörfordítás* általában nem elfogadható megoldás, sőt, a legtöbb esetben fordítási hibának minősül, jelen korpusz kétnyelvűsítése során bizonyos esetekben alkalmazhatónak tekinthető, mivel a fordítandó szövegek *legalese*²⁹ jellege miatt³⁰ sok esetben egyszerűen nincsen más fordítói opció.

A projekt megvalósulása során törekedtünk arra, hogy glosszáriumban javasolt egyes terminusokat és fordulatokat következetesen használjuk, illetve következetesen kerüljük az abba inadekvátságuk miatt be nem vett szavakat, szófordulatokat. Egyik fő célkitűzés volt a szavak denotatív jelentésű használata, ehhez nyújtottak fogódzót a fenn említett jogi szakkönyvek és szótárak. A gyűjtőszavak és mindenféle homályosság kerülése szintén követendő cél volt a munka során, ami azonban leginkább nehezítette a munkát, mivel semmiféle konkretizáló vagy magyarázó bővítményt, technikát nem alkalmazhattunk.

28 KLAUDY Kinga: *Fordítás II. Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest, Scholastica, 1997.

29 PALMER, C. Erin – FULLES, Leon: Issues and Solutions in Translation of French Conveyancing Documents. *Translating Today*, 2004/1, 12–14.

30 Ami azt jelenti, hogy a jogi és hivatalos regiszterbe tartozó szövegek már a keletkezésük nyelvén sem egyértelműek, sok esetben magyarázatra szorulnak.